

Igl argien da Tujetsch

Ina raquintaziun historica tenor in'impurtaziun digl onn 1325

Il num el register

Igl onn dil Segner 1325 cu ils marcadonts dalla tiara hanlegiavan da l'autra vart dallas Alps e las claustras nudavan lur contribuziuns, noda in scarvon a Cuera ina construcziun en in cudisch gries da purgameina ch'ei oz sblihius e rumpeivels. La tenta ei sgarflada profundamein el curom da vadi e tuttina ein ils plaids beinlegibels: *Item vicini de Tuvez 2 marchas, fidejussor Albertus de Pesil*. - Ils vischins da Tujetsch debiteschan dus marcs argien, garant ei Albert da Peisel.

Ina sempla impurtaziun, il text struschamein la ladezia d'in maun denter numns da marcadonts da Bellinzuna, dalla Leventina e da Flem. E tuttina ei quei l'emprema gada ch'ils habitonts da Tujetsch – ils vischins da Tujetsch, *vicini de Tuvez* – cumparan en in register dalla tiara.

Davos quella construcziun sezuppa historia che raquenta da fidonza e responsabladad dad ina val. Quella impurtaziun ha anflau sia via ella historia scretta entras in um che stat buns cun dar maun e plaid che valeva ton sco mintga sigil.

La val

Dil temps miez tardiv fuva Tujetsch ina vallada alpina allontanada denter vals lateralas, uauls stgirs, alps, cuolms, neiv e glatsch. Ella val cun mo paucs vitgs e beins vivevan ils habitonts en special dalla tratga da nuorsas e biestga e dil garnezi cultivaus cun fadigia.

Las stads fuvan cuortas, ils unviarns stentus e senza fin. Ils viadis liungs ed ils pli biars Tuatschins enconuschevan strusch il mund dado las scheinas. Paders dalla claustra ed ils administraturs da quella, ils signurs de Putnengia, arrivavan meinsvart per incassar la dieschma. Enqual marcadont passava il Pass la Crusch ed igl Alpsu per prender la via sur Stagias ed il Lucmagn.

Igl onn 1325 sederasa ina novitad suls cunfins dalla val: Ils umens da Tujetsch han priu si dus marcs argien – ina summa impurtonta, dapli che las entradas d'ina pintga alp, la valeta d'ina vacca u in cavagl, da pliras tonnas garnezi e la valeta d'ina casetta en in vitg.

Il debitor ei il Duri da Valendau da Cuera, in cusseglier beinstont e commerciant che fageva era fatschentas ella Leventina. El empristava, vendeva, pretendeva e scriveva mintga fatschenta en ses cudischs. Aschia ein ils Tuatschins vegni en siu register.

Il garant

Tgi ei staus garant pils umens, ils vischins da Tujetsch? Las lingias silla purgameina numnan el: Albertus de Pesil – Albert da Peisel, dil pign uclaun sut Segnas. El fuva buca in niebel signur, negin notar, mobein in liber pur che vegneva respectaus en siu ed els vitgs vischinonts. Ins scheva ch'el sappi quintar, leger ed hagi surviu sco scarvon dalla claustra da Mustér.

Cu la vischnaunca ha supplicau per agid perquei ch'igl argien, ils daners muncavan, ha Albert detg: "Jeu stundel buns – buca cun rihezia, mobein cun miu plaid. Sch'ils da Tujetsch crodan, crodel jeu cun els". El register dil notar stat: *fidejussor Albertus de Pesil*. Il plaid latin *fidejussor* munta «In garant da fidonza,» – in che stat en cun sia honur.

La via a Cuera

La stad sogn Martin 1325 serendan dus umens da Sedrun, il Giachen de Curtins ed il Martin de Reveras per surdar igl argien. En la buorsa da curom-caura portan els las

muneidas, per part battidas grischunas e per part muneidas satelas da Venezia. Els marschan per liung dil giuven Rein, stattan sur notg a Glion e cuntinueschan l'auter di tochen a Cuera, il sulet marcau dalla tiara. Leu menavan ils commercianti lur cudischs.

Albert ha accompignau els dus. El fuva in um da carschientscha pintga e buca il pli giuven, denton ferm cun in pass ferm d'in habitont dils cuolms. En sia tastga purtava el in pign lennet, in stab, l'enzena da sia garanzia, ch'el stueva surdar al notar.

La canzlia dil da Valendau fuva frestga e stgira. Il scarvon seseva davos siu pult cun la purgameina stendida e la pleva preparada. Albert tschenta la buorsa sin meisa e las muneidas tintinan levet sin la meisa da lenn. Il scarvon dumbra plaunsiu, controlla mintga muneida e noda lu: *Solutum est per fidejussorem*. Pagau entras il garant. Albert fa sia sottascripziun sut l'impurtaziun. Negin uoppen, negin sigil – mo la cruscha d'in um, in um che leva tener quei ch'el empermetteva.

Retuorn ed unviern

Suenter dus treis dis prendan els la via anavos. Il tschiel fuva stgirs e neiv curdava gia sils aults.

A Peisel ardeva ina glisch en stiva, la biestga steva da stretg en nuegl. Albert vegn mai pli a veser igl argien. Mo el veva teniu plaid, quei fuva impurtont. El veva adempliu il plaid als vischins da Tujetsch.

Ils vischins da Tujetsch han detg: «Albert ei staus buns per nus e Tujetsch ha teniu plaid. Nus lein denton far tut nies pusseivel e pagar ad el anavos sia contribuziun.” Cun tuttas stentas pusseivlas e suenter entgens onns ein ils vischins stai liberai da quella debitaziun al bien garant da Peisel. Aschia ei vegniu raquintau vinavon da generaziun a generaziun tochen al di dad oz.

En ina val, nua ch'il temps steva quasi eri, fuva quei forse l'entschatta d'in niev patertgar: lur num saveva esser plazzaus en cudischs gross ed impurtonts dalla tiara – buca sco rugadurs, mobein sco vischins undreivels.

Il testament

Biars tschentaners pli tard, ha igl archivar anflau la publicaziun dil regsiter da deivets e la lingia cul text: *Item vicini de Tuvez 2 marchas, fidejussor Albertus de Pesil*. El ha scochemai capiu la valeta da quella impurtaziun. Per la Val Tujetsch l'emprema impurtaziun ed attest scret, in mussament d'ina cuminonza da vischins ella val Tujetsch: *Dus marcs d'argien - Il garant da Peisel - Ed il plaid ch'ei vegnius tenius*.

Aschia entscheiva – quasi nunveseivel – la historia scretta dils vischins dalla val sisum la Surselva.

Annotaziuns

1) La basa dalla hitoria: Gl'onn 1325 cumparan ils „vicini de Tuvez“ – ils vischins da Tujetsch – per l'emprema gada en in register/rodel da debitors surregionals. Els debiteschan al niebel retic Ulrich de Valendau [Udalricus de Valendau] dus marcs argien. Sco garant vegn numnaus Albert de Peisel/Segnas.

L'impurtaziun secloma: „*Item vicini de Tuvez 2 marchas, fidejussor Albertus de Pesil*.”

Fontauna: *Document da Regensburg nua ch'ei setracta d'inventaris dils conts da Werdenberg-Sargans che possedevan differents beins e dretgs en Surselva*.

Cumpariu en: *Documents retics ord igl Archiv central dalla dinastia Thurn e Taxis a Regensburg, Hermann Wartmann, Basilea 1891, p. 461 f. [Tuvez cudisch pagina 464]*.